

Izvorni znanstveni rad

UDK 338.2(497.1) + 330.342.15 (497.1)

Natura non facit saltus

Vlatko Mileta

Fakultet političkih nauka u Zagrebu

Sažetak

Nova koncepcija socijalnog i privrednog razvoja, nosilac koje je Ante Marković, ima tri dijela: ideološki, politički i tržišno-ekonomski. U ideološkoj sferi najvažniji je pojam novog socijalizma, kojeg autor prema iznesenim Markovićevim idejama označava kao socijalizam socijaldemokracije. Ako je međutim, suditi po djelima, onda je Marković sa svojim mjerama na tragu novog socijalizma zapravo reformatorski realsocijalist, jer su svi centri državne i paradržavne prisutnosti i dalje izvan narodne kontrole. Politička sfera posebno obuhvaća jugoslavensko zajedništvo naroda koji žive na ovim prostorima, a tu Marković odgovore na postavljena pitanja traži u novoj centralizaciji. Treći segment sadašnjih promjena obuhvaća ekonomsku sferu i ima dva nivoa, u kojima se kao osnovna postavljaju pitanja vlasništva i tržišta. Premda uvodi razne oblike vlasništva, Marković ostavlja društveno vlasništvo u biti i dalje nedorečenim, a sintagma jedinstvenog tržišta ne odgovara suvremenom shvaćanju tog pojma. Zaključujući da Markovićev prijedlog može izazvati i pohvale i pokude, autor ne prihvata njegovo inzistiranje na brzim promjenama.

Jednom prigodom izveli smo tezu o tome da je jugoslavenska povijest puna predivnih primjera euforičnih koncepcija i razrađenih strategija socijalnog i privrednog razvoja. Tada smo također rekli da su sve te koncepcije i razrađene strategije bile mahom s onu stranu racionalnosti, i to je praksa evidentno potvrdila.

Sada smo pred novom koncepcijom i izvodi se strategija koja bi nas trebala uvesti u Evropu i osloboditi balkanskih gudura i zasjeda, gdje se još uvijek više cijeni oružje od znanja i čojstvo od rada. Nosilac je ove koncepcije A. Marković, a u njegovu su misaonom timu ljudi uglavnom neopterećeni prošlošću i za korak ispred u promišljanju u odnosu na druge timove iz naše nedavne prošlosti.

Markovićeve se koncepcija u provedbi i slika koja je oko nje stvorena označavaju spasonosnima. Druge koncepcije, prihvatljive za inozemstvo i međunarodne vjerovnike, nema, ili barem ona nije vidljiva, tako da je već mnogi u šali nazivaju koncepcijom Sv. Ante, a drugi dodaju — Padovanskog.

Markovićeve koncepcija ima tri dijela: ideološki, politički i, naravno, tržišno-ekonomski. U sferi ideologije Marković je za socijalizam, za slobodu ljudi i višestranačje, za slobodu poduzetništva i pluralitet vlasništva, riječju za protok ideja i svjetonazora koji pridonose bogatom društvu i bogaćenju pojedinaca.

Taj socijalizam Marković naziva — novim socijalizmom, i tu je ideološki najveća zamka. Što je to novi socijalizam, to nitko živ ne zna. Zna se, nažalost čak iz prakse, što je realsocijalizam: velike štetočine eksperimentirali su s milijardama ljudi i poništavale goleme nove vrijednosti, što je u povijesti dotad nezabilježeno. Zna se što je to samoupravni socijalizam ili socijalizam socijalističkog samoupravljanja, njegovi idilični oouri, različiti savjeti i Potemkinova demokracija, koja je tako puna magle s povratnim efektom.

U teoriji su poznati i drugi socijalizmi, od anarhističkog, federalističkog, korporativističkog do centralističkog i kršćanskosocijalističkog. U praksi su se pod socijalizmom prodavali polpotovština, sandinizam, gadafitovština, kimlungovština itd.

Umjesno je stoga pitanje što se misli pod novim socijalizmom, koji su njegovi ciljevi i kakve su mu namjere. Je li to ustupak starim generacijama koje se kunu da su išle u revoluciju s namjerom da grade društvo socijalne pravde ili je poklič mladima da se svrstaju pod zastavu novih ideja vremenoga lava.

Nije nam poznato da je Marković igdje izrijekom izveo definiciju novog socijalizma, pa se stoga samo posrednim putem može izvesti što pod novim socijalizmom Marković misli. U njegovom novom socijalizmu dominira tržište, takmičenje ideja i aktivnosti, cvjetaju različiti oblici vlasništva, razvija se poduzetništvo, otvaraju se i zatvaraju poduzeća i razvija se demokracija. Marković govori o demokraciji kao takvoj i ne zamata je u oblatnu socijalističke demokracije, koja je slala ljude na robiju samo zato što drugačije misle. Marković spominje i druge stvari i po svim tim oznakama Markovićeve je novi socijalizam zapravo socijalizam socijaldemokracije. Međutim, ako je suditi po djelima, onda je Marković sa svojim mjerama na tragu novog socijalizma zapravo reformatorski realsocijalist.

Usprkos različitim najavama stupovi realsocijalističke države nisu nimalo načeti i, mada se želi dokazati suprotno, svi su centri državne i paradržavne prisutnosti i dalje izvan narodne kontrole. Zato se i događa da se nazivaju demokratskima rješenja u biti gora od prethodnih. Konkretno, to je slučaj sa Zakonom o unutrašnjim poslovima, Zakonom o radnim odnosima, to je slučaj s formiranjem novih banaka na takozvanom dioničarskom principu i mnogim drugim stvarima koje ovdje nije potrebno nabrajati. Novi socijalizam ima svoje naličje. Uz jačanje demokracije i uz pluralitet političkog predstavljanja istovremeno se otvaraju nove mogućnosti represiji. Stoga se postavlja pitanje kako sve to razumjeti.

Ista je stvar i u drugim segmentima. Tako dok cijela Evropa radikalno smanjuje izdatke za vojsku, u nas su pomaci sitni. Nama se nude demilitari-

zirane zone, ali se na te ponude ne daju odgovori. Umjesto toga, ovom se sektoru iznalaze sigurniji prihodi, jer nesiguran državni budžet ugrožava, tako se barem tvrdi, našu sigurnost.

Bili bismo nepravedni kad ne bismo spomenuli druge izdatke, koji su, bez obzira na formalne nazive, u biti budžetske prirode. To su izdaci za kojekakve privredne komore, sudove udruženog rada, izdaci za branioce samoupravljanja, izdaci u privrednoj i izvanprivrednoj sferi, što su posljedica dominirajućeg socijalnog sistema i sistema paradržavnih institucija.

Tako u nas općenito nije problem napraviti velebrne zgrade financijske policije, a službu društvenog knjigovodstva svaka općina ima, ali je itekako problem napraviti novu školu, popraviti stare škole i osposobiti fakultete za izvođenje nastave sukladno modernim zahtjevima. Restrikcije su pretežno usmjerene prema školama, manjim dijelom prema zdravstvu i sasvim izvjesno prema kulturi, što je u skladu s vjerovanjem da se narod, bez kulture, posebno pismenosti, može obraniti.

Stoga se sve priče o priključivanju Evropi, o hvatanju koraka s modernim svijetom, o kompjutorizaciji i robotizaciji lome na prozaičnim zahtjevima popunjavanja državnog budžeta i zadovoljavanja različitih izdataka što se budžetima i parabudžetima tako nemilice prate.

Drugi segment Markovićeva promišljanja odnosi se na političku sferu općenito, a posebno na jugoslavensko zajedništvo naroda koji na ovim prostorima žive.

Da je ideja jugoslavenstva u krizi, nije potrebno dokazivati. Međutim, ta kriza nije od danas. Jugoslavenstvo je imalo svijetlo razdoblje u pravremeni-ma narodne emancipacije od tuđinske vlasti, a poslije je profanirano različitim sadržajima koji ga dovode u pitanje. U realizaciji ta je ideja zlorabljena i pod njom su se sakrivala različite stvari, od troimenog naroda do nadnacionalnosti.

I kad se činilo da su konačno jugoslavenska pitanja razriješena, obnovljena su stara pitanja i žuč je potekla potocima. Ponovila se priča o povijesnim i nepovijesnim narodima, priča o genocidnim narodima, ispostavlja se račun na naplatu za učinjeno, ponavlja se priča o krvi i suzama i postavljaju se zahtjevi za prekrajanjem svega što je dobiveno u nasljeđe.

Sve je stavljeno na stol i sve se licitira. Raslojila se vladajuća partija, a skupštinske su klupe postale retoričke govornice jakih i slabih, pravovjernih i krivovjernih, i mjesto nadmetanja »Jugoslavena« i »ne-Jugoslavena«, centralista i decentralista. Došli smo praktično na početak i nanovo se postavljaju ista pitanja.

Ne može se osporiti činjenica da se jugoslavenska zajednica formirala na pogrešan način. Nije bitno da li je do toga došlo zbog nespretnosti, s namjerom ili uz pomoć neke izvanjske sile. Bitno je da je pogrešno. Iz toga početka slijede svi kasniji nesporedumi. Stvorena je zajednica u kojoj nitko nikome ne vjeruje i u kojoj se svatko poziva na svoje prirodno pravo. Stoga je nepovjerenje bitna konstanta sedamdesetgodišnjeg zajedničkog življenja. Vjerovanje da će se ideologijom moći premostiti jugoslavenske tenzije i da će nove generacije zaboraviti stare probleme pokazalo se neutemeljenim. Uostalom, po tome nismo specifični: i drugdje se javljaju isti problemi i sve se zajednice takvog tipa ozbiljno drmaj.

Stoga odgovor na ta pitanja nije moguće tražiti u novoj centralizaciji. A Marković to čini. Marković hoće jaku centralnu vlast, on hoće sve komandne pozicije na jednom mjestu, sporedno može biti sa strane. Zbog toga je točna ocjena da je riječ o reformatorskom realsocijalizmu.

Marković želi biti kapetan koji s komandnog mosta prenosi naloge bez pogovora u sve dijelove broda. On zapravo želi nivelacijom sve voditi istom cilju. Njegov je cilj novi socijalizam — društvo bogatstva i inicijativnosti, pluralno društvo, pravno društvo i društvo koje hvata korak prema civilizacijskim dosezima.

Tome je teško prigovoriti i problem nije u tome. Problemi se javljaju u drugim segmentima. Prvo u činjenici da je ljudima pun kufer »izama«, vođa i različitih dobrih namjera koje mogu biti, a najčešće i jesu, popločene suzama. Drugo, ljudske se potrebe i narodni identitet ne mogu kompenzirati materijalnim dobrima, ljudi i njihove zajednice hoće i nešto drugo. Oni žele biti na svome i mrska im je svaka vlast koja im je otuđena. Zato Marković mora imati na umu da rukovodi eskadrom i različiti brodovi u toj eskadri teško da sliču jedan drugome. Različiti su njihovi socijalizmi, mehanizmi i maritimne sposobnosti. Po svemu sudeći, različiti su im i ciljevi. Zato je pomiriti nepomirljivo izuzetno složen zadatak. Moguće je to učiniti na minimalnoj, a nikako na maksimalnoj razini, slijedom primjera Evropske zajednice, gdje se stvari ne poništavaju već, suprotno od toga, internacionaliziraju.

Obrnuti pristup stvara nova nezadovoljstva i ono što je danas kod Markovića prihvatljivo, sutra može biti neprihvatljivo; simpatija se može okrenuti u nesimpatiju i nove probleme koje sada nije moguće sagledati.

U tom se smislu sa simpatijom ne mogu gledati njegove namjere da centraliziranu državnu sigurnost još više centralizira, posebno stoga što bi prava mjera bila njeno rasformiranje. Pretvaranje partijske policije u kontrolirani sistem ureda za zaštitu ustavnog poretka i likvidiranje besmislenih milijunskih dosjea bio bi pravi odgovor i konačni udarac totalitarnom sistemu.

Međutim, ništa od toga. Istina, u novom prijedlogu ne spominje se izriječkom centralizacija sigurnosti, ali to se sakriva u jednom drugom stavu na kraju cijelog prijedloga.

Ako je vjerovati »Delegatskom vjesniku«, koji prenosi novi prijedlog SIV-a za promjenu saveznog Ustava (broj 496, strana 4), onda bi savezni organi, dakle Savezno izvršno vijeće i drugi savezni organi, ovlaštenjima koja traže (navodno radi efikasnosti) dobili neograničenu moć djelovanja na cijelom teritoriju Jugoslavije, ne samo u onim stvarima za koje su se suverene republike suglasile nego i za one koji su utvrđeni »saveznim zakonima«.

Ako pođemo od pretpostavke da je ustavom utvrđeno ono o čemu su se dogovorile republike, onda je problem u saveznim zakonima. Posebno stoga, što u Ustavu koji sada vrijedi ima mnoštvo odredaba koje su suspendirane krilaticom »ako zakonom drugačije nije određeno«, kao što ima i puno zakona koji su u biti protuustavni. Uostalom, zar postojanje tajnog službenog lista nije najbolje svjedočanstvo o tome koliko se u praksi poštuje odredba o javnosti pravnih normi.

Pored toga završna odredba Markovićeve prijedloga ustava o »nužnosti pojednostavljenja veoma kompliciranog mehanizma u osiguranju provedbe

saveznih propisa (dakle ne samo saveznih zakona)« također traži tumačenje. S obzirom na poviku da se savezni zakoni ne provode ili se ne provode dovoljno efikasno ova se odredba može tumačiti samo tako da se misli na osnivanje paralelnih saveznih službi na nivou općina, po mogućnosti i mjesnih zajednica, koje bi funkcionirale poput Službe društvenog knjigovodstva ili, još bolje, Devizne inspekcije.

U završnom stavu još je jedan izuzetno sporan momenat. Riječ je o ovlaštenjima saveznih organa koja moraju biti u funkciji »efikasne zaštite osnovnih vrijednosti našeg sistema utvrđenih Ustavom SFRJ i saveznim zakonom«.

Što su to osnovne vrijednosti. Da li su to osnovne vrijednosti utvrđene sadašnjim ustavom? Hoće li se nove osnovne vrijednosti, a neke će očito biti nove, već sada zaštititi i naknadno novim ustavom utvrditi? Neće li se nove vrijednosti koje su već tu proglasiti antiustavnima? Što će biti ako više republika bude asimetrično u odnosu na ostale republike? Koje će se tada osnovne vrijednosti štititi?

Mnoštvo je takvih pitanja koja spomenuta formulacija nikako ne može zadovoljiti, pogotovo što taj prijedlog nema namjeru da svoje ustavne formulacije prilagodi stvarnim situacijama. Ta formulacija polazi od nivelacije i sve redom želi dovesti na isti nivo. I tu je njegova pogreška.

Pretpostavimo situaciju da u nekoj republici na slijedećim izborima neko iz alternative dobije povjerenje birača da organizira vlast i obavlja državne funkcije. Hoće li se ta vlast osporiti i hoće li savezni organi s novodobivenim ovlaštenjima suspendirati tu vlast s obrazloženjem da narušava osnovne vrijednosti »našeg sistema«?

Cijeli Markovićev prijedlog zbog formalnih razloga valja primiti s velikom zadržkom. To je zapravo jedna velika zamka. Nije mi poznato je li taj prijedlog operacionaliziran po članovima postojećeg ustava, što je uobičajena praksa, pa stoga, uz ogradu, navodim još slijedeće: Markovićev je prijedlog više deklaracija nego ozbiljna ustavnopravna radnja. Prijedlog traži izjašnjavanje a da zapravo ne znamo za što se izjašnjavamo. Svi smo mi za tržište, ali tržište različito tumačimo. Svi smo za modernu privredu, ali različiti su naši pristupi modernoj privredi. Svi smo formalno za slične stvari, ali različito želimo do njih doći. Neki to žele radom i marljivošću, drugi pak razdiobom sve većeg siromaštva. I u tome su nepremostive razlike.

Tako dugo dok savezna vlada ima ambicije da prikuplja golemu finansijska sredstva i da ih distribuira na temelju vlastitih odluka, nema demokracije, a još manje federalizma. Zar ikome treba tumačiti da društvom gospodari onaj tko raspolaže akumulacijom? Zato su pravna država, nacionalni su veritet, građanske slobode i tome slično samo priče u situaciji kad poduzeća nemaju akumulacije a građani zarade da prožive.

Duboko se ne slažemo s onima koji tvrde da je siromaštvo naša sudbina. Još manje se slažem s onima koji tvrde da su naši radnici glupi, da su neradnici i što sve nije na tu temu rečeno. Ne slažemo se također s golemim sinekurama i različitim pravima koja su različiti slojevi društva sebi osigurali. Tu rak-ranu Marković nije u prijedlogu ni dotakao.

Kako može od radništva tražiti daljnje odricanje, a drugima davati šakom i kapom? Kakvi su to zakoni koji većini radništva osiguravaju mirovinu na

bazi desetgodišnjeg prosjeka, dok drugima dopuštaju isplatu mirovine na osnovi zadnje plaće? Kakav je to zakon koji invalidnost na radu prebacuje na radničku solidarnost, umjesto da firmu kažnjava odbitkom iz dobiti za učinjene štete radnicima? Kako te i druge slučaje pomiriti s ustavnim načelom da su svi ljudi jednaki, a u praksi vidimo da su neki jednakiji.

Markovićev prijedlog ne odgovara na ta prozaična pitanja ljudskih sudbina, on ne odgovara ni na pitanja sudbine naroda koji u ovim prostorima žive. Zar Marković doista živi u uvjerenju da saveznim odlukama, čak i kad bi imao neograničena ovlaštenja, može ukinuti bojkot jednih prema drugima? Zar nakon takvih iskustava vjeruje da se kapital može seliti na način kako priželjkuje?

Usporedba s rješenjima u našem neposrednom susjedstvu može biti instruktivna, ali je kod nas neprimjenjiva. Iskustva Evropske zajednice također se vrlo često pogrešno iskazuju. Tako, na primjer, carina je odavno prihod Evropske zajednice, ali carine ne ubiru posebne carinske službe Evropske zajednice, već to čine nacionalne službe. Zbog te činjenice ne može se tvrditi da je carinska služba Evropske zajednice manje efikasna od naše službe. U Kanadi pokrajine u međusobnoj trgovini imaju posebne nivelirajuće carine i zbog toga se ne može tvrditi da je Kanada manje tržišna od našeg tržišta.

Stvari su relativne i manje ovise o izvedenim formama a više o njihovom sadržaju. Tko će uzeti kredit da nešto plasira na druga područja ako je profit koji dobiva manji od kamata koje mora platiti? Zato je jedno pričati o selenju kapitala, posebno proizvodnog kapitala, a drugo je govoriti o selenju kapitala kada kapitala uopće nema.

Treći segment Markovićevih promjena odnosi se na ekonomsku sferu i ima dva nivoa. Jedan je nivo promjena koje su već izvršene jer su imale uporište u postojećem ustavu, a drugi je nivo promjena koje se ne mogu izvršiti bez promjene postojećeg ustava.

Središnje pitanje u tim promjenama je pitanje vlasništva, što najbolje pokazuje koliko je naš sistem društveno-ekonomskih odnosa zaostao u usporedbi s dostignućima modernog kapitalizma. Tamo naime pitanje vlasništva već odavno nije u žiži ekonomske javnosti. Vlasništvo je marginalizirano i očito više nije proizvodna snaga.

U socijalističkim sistemima stvar je obrnuta. Tu se još uvijek živi u uvjerenju da je vlasništvo središnja točka cijelog socijalnog sistema i ustrajno bori da se ono neutralizira mjerama subjektivnog faktora.

Istina, Marković ne robuje vlasništvu. On traži njegova titulara i kod iznalaženja titulara bježi od jasnih rješenja. To se vidi po tome što radnike odmiče od vlasništva i što mu nije ni na kraj pameti da radnici postanu dioničari. On i dalje inzistira na cjelokupnosti društvenog vlasništva, samo s tom razlikom što onemogućava da se, pozivajući na društveno vlasništvo, razbijaju tehnološke cjeline i onemogućava selenje kapitala. Njegov prijedlog nije jasno razlučio što je to dioničarsko vlasništvo, što je to državno vlasništvo, a što ulazi u kategoriju vlasništva javnih službi koje posluju po specifičnim pravilima.

Markovićeve promjene revitaliziraju radnu snagu s pozicija vlasništva. One otvaraju tržište rada, a temelj su toga tržišta kolektivni ugovori koje sklapaju sindikat i privredna komora. I sad je tu problem: niti su sindikati doista pre-

dstavnici radništva niti su postojeće privredne komore predstavnici poduzetnika. Ni u jednom od spomenutih segmenata dosad nije došlo ni do kakve promjene koja bi ih navela na stvarne funkcije što ih slične institucije imaju u modernoj privredi. Privredna je komora paradržavna institucija, a sindikat je još uvijek produžena ruka monističke politike. Usprkos tome oni su uzeli slobodu da u ime privrede i u ime radništva dogovaraju nešto što njih ne obavezuje, pogotovo jer će se oni sigurno transformirati, dok će preuzete obaveze radnicima ostati.

Markovićeve promjene revitaliziraju poduzetništvo. Najvrednije je što Marković uklanja ideološke ograde oko poduzetništva i što je došao na stajalište mnogih koji su, kad to nije bilo poželjno, tvrdili da je borba koja se protiv takvih ljudi neprekidno vodi sramna. Međutim, u praksi je načelno prihvatljiv stav rastopljen pragmatičnim rješenjima. Kvizipoduzetnička struktura jednostavno je preslikana na nova rješenja i u biti se u tom smislu ništa nije dogodilo.

Javnosti je poznato tko je dosad imenovao direktore, tko je postavljao čelne ljude naših, nazovimo ih uvjetno i za naše prilike, velikih kompanija, zna se da su čak i direktori »limarskih zadruga« prolazili kroz sito ideološke pravovjernosti i čistoće i kojekakva rešeta društvenih dogovora o provedbi kadrovske politike. Zna se da su mnogi direktori ovaj narod usrećili golemim investicijskim promašajima i uludo utrošenim novcima, što sada svi moramo plaćati.

Bilo je stoga realno očekivati da će Zakon o radnim odnosima za sve uspostaviti jednaka pravila. Međutim, to se nije dogodilo. Poduzetnička struktura nasljeđena iz prošlog razdoblja nije podvrgnuta reizboru, dok je radnička struktura stavljena pod šikanu koja se očito neće moći izbjeći. Tako je sposobnost poduzetničke strukture sasvim svjesno prejudicirana, usprkos činjenici da su nas kojekakvi kvizipoduzetnici i politički čelnici doveli u sadašnje stanje, dok je nesposobnost radništva još jednom iskazana, za što objektivno nema dokaza.

Dalje, i elementarno pravo radnika, možemo ga nazvati pravom radne suverenosti, da brani vlastite interese različitim sredstvima, pa i štrajkom, dovodi se u pitanje zakonskom regulativom. Pod načelom reguliranja štrajka izvedena su pravila koje je teško zadovoljiti. Ne čudi stoga što su sindikati mahom protiv prijedloga zakona o štrajku i pokušaja da se i ovo pravo što izvire iz Ustava zakonom u praksi onemogući.

U Markovićevo prijedlogu promjena saveznog ustava nema ni riječi o dislokaciji institucija organa federacije. I to je nelogično. Valja se sjetiti mnogih njegovih prigovora o stručnosti saveznih organa i nemogućnosti da se na loša radna mjesta dobiju kvalificirani stručnjaci. Iako se to može činiti jednim razlogom, ipak nije problem samo u tome. Po prirodi stvari svaka aglomeracija ima ograničene mogućnosti u raznim stvarima, pa tako i izboru i broju stručnjaka. Njih nije moguće dobiti ako ih objektivno nema. To međutim ne znači da takvih stručnjaka nema na drugom mjestu. Pitanje je, međutim, kako do njih doći. Najjednostavnije je rješenje da se sistemom tržišta stručnjaci dobro plate i privuku iz drugih privrednih i neprivrednih cjelina. Drugo je rješenje da se stručnjaci dovedu iz drugih središta, a treće je dislociranje službi iz centra. Ovo posljednje rješenje prirodi jugoslavenskog za-

jedništva, po svemu sudeći, jest najprimjerenije i zato nije logično što se o tome ne govori.

Još su dvije bitne, načelne, primjedbe na Markovićev prijedlog. Prva se odnosi na upotrebu pojmova radni ljudi i građani, a druga na jedinstveno jugoslavensko tržište. Moramo priznati da nam nije draga upotrijebljena terminologija jer nas asocira na vrijeme idiličnih stanja i slatkorječive političke strukture. Međutim, nije problem u tome. Markovićev prijedlog zadržava postojeće stanje u kojem neki imaju dvojno pravo glasa, dok drugi takvo pravo nemaju. Iz toga također slijedi da bi predstavljanje u federaciji bilo dvodomo (vijeće građana i vijeće radnih ljudi), a vjerojatno i trodomno (vijeće republika). Ako točno zaključujemo, prijedlog kolidira s drugim prijedlozima koji se odnose na ovlaštenja spomenute skupštine i s ovlaštenjima koja traži vlada. Osim toga, koja su pravâ vijeća radnih ljudi (neki bi ga nazvali vijeće proizvođača) u tržišnoj privredi? U standardnom sistemu predstavljanja toga vijeća nema, pa je stoga u našim specifičnim uvjetima umjesno pitanje nije li to u funkciji jedinstvenog jugoslavenskog tržišta i u funkciji dogovaranja o tome što je jedinstvo u ekonomiji? Ako je to točno, onda je posrijedi kontradikcija i pitanje je zašto se rabi pojam jedinstvenog tržišta.

Na drugom mjestu dokazali smo da se pojmovi jedinstveno i nejedinstveno tržište nikako ne mogu koristiti u ekonomiji. Tržište je tržište, ono može dobiti različite predznake (oligopolno, oligopsono, perfektno, imperfektno, regionalno, lokalno, gransko itd.), i kao što nije moguće govoriti o socijalističkoj cipeli, tako se ne može govoriti o jedinstvenom tržištu. Tržište je sve drugo prije nego jedinstvo i ovdje je u ekonomiju uvučeno nešto iz političke terminologije što ima sasvim drugi smisao.

Očito je dakle da se pojam jedinstvenog tržišta rabi sukladno željama vlade da povlači makroekonomske poluge i upotrebljava njihov instrumentarij opet u funkciji nivelacije. Time vlada nesvjesno pledira za antitržišno djelovanje, što je već i sada vidljivo u namjeri državne konsolidacije milijardskim injekcijama nedržavnih sistema. Jednima se time zasigurno neće pomoći, a drugima će se staviti novi utezi, jer netko opet to mora platiti.

Zbog takva pristupa problemima objektivno se postavlja pitanje što je s ekonomskom suverenošću republika ili što je s ekonomskom suverenošću poduzeća? Mogu li poduzeća biti subjekti u tržišnom sistemu ako njihova suverenost nema temelja? Vjerovanje da se bez vlastite akumulacije može napraviti iskorak prema novim ciljevima nema osnove. To svijet još nije zabilježio i stoga svaka koncepcija koja vjeruje da olovne noge mogu trčati, ne može doživjeti realizaciju. Ona može funkcionirati uz pomoć državnih injekcija, ali prije ili kasnije ponoviti će se stari problemi.

Vlada čini ono što je najlakše; restrikcijama namjerava konsolidirati privredni sistem. Mnogo je teže razvlastiti različite monopole koji i dalje žive kao da se ništa ne događa. Mnogo je teže zaposliti nezaposlene i otvoriti perspektivu modernog življenja.

Iznenaduje, na primjer, da je vlada izuzetno malo učinila da smanji budžetsku potrošnju glavnih potrošača. Još je manje učinila na smanjivanju raznih parabudžetskih izdataka u vojnom i nevojnom sektoru. Ništa nije učinila da ukine besmisleni penzioni sistem i klasifikaciju ljudi na više katego-

rija s osnove sticanja mirovina. Tako neki i dalje idu u mirovinu sa zadnjom plaćom, a drugi dobivaju crkavicu.

Istina u Markovićevu je prijedlogu notirano da se mogu osnivati sistemi zadovoljavanja različitih interesa i mimo ustavnog blagoslova, što je dobro, ali nikako nije dovoljno. Tko će te sisteme ukinuti i tko će nekome oduzeti nezasluzenu penziju? To je mat-pozicija, s kojom se narod ne može pomiriti i nikad se nije mirio. Narod trpi jer, čini se, trpjeti mora, ali se ne može s time pomiriti.

U Markovićevu je prijedlogu dobro što iz Ustava izostavlja i ukida mnoge stvari. Iz Ustava se izostavlja:

- definiranje sredstava u društvenom vlasništvu i zabrana stjecanja prava vlasništva na tim sredstvima;
- nemogućnost stjecanja prava vlasništva na prirodnim dobrima i dobrima u općoj upotrebi;
- pravo rada društvenim sredstvima;
- određivanje pravnog subjektiviteta određenih organizacija;
- trajanje mandata poslovnih organa; i,
- posebna zaštita društvenog vlasništva.

Prijedlog inzistira na ukidanju:

- ograničenja zemljišnog maksimuma,
- obavezu samoupravnog interesnog organiziranja i upravljanja samoupravnim interesnim zajednicama;
- odredaba koje se odnose na stjecanje dohotka u oblasti društvenih djelatnosti.

Kod ovog posljednjeg prijedlog nudi radnicima i radnim ljudima (ponovljena realsocijalistička terminologija) mogućnost osnivanja različitih oblika organiziranja radi zadovoljavanja osobnih i zajedničkih potreba, bez obaveze utvrđivanja oblika tih zajednica. Prijedlog također inzistira da se sredstva za zadovoljavanje zakonom utvrđenih potreba i interesa u društvenim djelatnostima osiguravaju u budžetima društveno-političkih zajednica, te društvenim fondovima i na drugi način.

Pitanje je da li je to dosta, mnogo ili malo? Oko toga se može sporiti i moje je osobno mišljenje da to nije dovoljno. Zapravo bi bilo bolje kad bi prijedlog više od polovine postojećih ustavnopravnih normi naprosto izbrisao. Ta se tvrdnja temelji na studijama koje su dokazale da ustavnopravna kvaliteta naših normi nije ništa bolja usprkos činjenici da je svakim novim ustavom množina normi rasla srazmjerno ambicijama da se narodu iznova daju nove socijalne recepture.

U Markovićevu prijedlogu posebno su interesantne neke točke. To vrijedi za točku tri, koja se odnosi na već spominjano »efikasno« funkcioniranje »jedinstvenog« jugoslavenskog tržišta, točku četiri koja se odnosi na funkciju savezne države u osiguravanju stabilnih uvjeta privređivanja i točku pet, koja govori o stabilnijem i efikasnijem funkcioniranju funkcija organa federacije. Važna je i točka sedam, o funkcioniranju sudova i njihovoj autonomnosti, ali to je samo po sebi razumljivo i ne treba se oko toga sporiti.

U svakom slučaju najvažnije je to što Marković traži određena ovlaštenja federacije u poreznom sistemu i zajedničkim osnovama porezne politike. On to traži radi efikasnog funkcioniranja jedinstvenog jugoslavenskog tržišta, i u tome je cijeli problem. Tu se zapravo vidi što pod jedinstvenim jugoslavenskim tržištem on misli. Vidi se da je to antiteza tržišta i da mu porezni sistem treba kako bi federacija definirala jedinstvenost. Opasnost je u tome što tu više nije riječ o apeliranju, inzistiranju, ovlaštenjima u području kredita, kreiranju kreditnog i monetarnog sistema, deviznoj politici, nego se konkretno radi o novcu i definiranju sudbina ljudi i socijalnih zajednica iz jednog centra. Tu nije riječ o zajedničkim osnovama porezne politike — jer koordinacija je očito nužna — radi se zapravo o traženju suverenog prava organa federacije da oni određuju poreze i prihode sukladno vlastitim vidjenjima jugoslavenskog zajedništva.

Zato im to pravo ne smijemo dati. Prepuštanjem tog prava cementira se centralistički sistem Jugoslavije i dovodi se u pitanje ekonomska suverenost ne samo republika nego i poduzeća. Zaprepašćuje zato sklonost Sabora da olako prelazi preko ponuđenih prijedloga i daje suglasnost za ono što tom istom Saboru sutra može sasvim vezati ruke. Zar se ne vidi da je tu riječ o novoj nagodbi, kojoj samo još treba dodati i posebne centralne organe koji će poreze ubirati? Uostalom, na to upućuje i Markovićev reformski ekspoze u kojem je eksplicite izveden zahtjev za jedinstvenim poreznim sistemom i zajedničkim osnovama porezne politike. Prema istom ekspozeu, prihodi bi organa federacije bili porez na pomet, carine i drugi izvorni prihodi utvrđeni saveznim zakonom. Manje izdašni porezi vjerojatno bi bili prepušteni republikama i drugim društveno-političkim zajednicama. Za utjehu republikama se nudi oslobađanje od direktnih priloga koji su sada u sistemu financiranja funkcija organa federacije. Ali, ekspoze upućuje na to da Markoviću nije dovoljan jedinstveni porezni sistem. On traži određeni subjektivitet i kod određivanja zajedničkih osnova porezne politike, što prevedeno na jednostavni jezik znači da želi utjecati i na poreznu politiku u republikama. Znači, republika svoje porezne aktivnosti mora podastrijeti na »odobrenje« drugim republikama i organima federacije.

Točka četiri odnosi se na vođenje razvojne i ekonomske politike. U Markovićevu prijedlogu vođenje razvojne i ekonomske politike koncentrira se u Skupštini Jugoslavije. Ona se tu utvrđuje. Mjere za provođenje utvrđene politike donosilo bi Savezno izvršno vijeće.

Simpatično je što Marković želi u ustavnopravni sistem uvesti institut vlade, koja kreira neku politiku i odgovara za provedbu te politike. Svatko želi tako raditi. Problem je, međutim, u tome što vlada praktično traži neograničene ovlasti, a to u našim prilikama može izazvati goleme probleme. Jugoslavenska zajednica nije jednostavna zajednica. U toj zajednici ima toliko nepovjerenja da ih je izuzetno teško prevladati. Klima za Markovićev zahtjev iznimno je nepovoljna i njegovo inzistiranje za generalnim ovlaštenjima sukobljava se s nacionalnim pravima.

Naime, taj zahtjev nanovo aktualizira pitanje: Što su zapravo kod nas republike? Jesu li to nacionalne države ili su to departmani jedinstvene države? Ako su to nacionalne države, onda skupština zajedničke države može imati samo one ovlasti koje se striktno utvrde, a vlada savezne države generalne

ovlasti za provođenje politike koja je organima federacije izričito prepuštena. Teško je vjerovati da će republike vođenje razvojne politike prepustiti organima federacije. Tko će to moći sinhronizirati i kako će se osiguravati sredstva za provođenje takve politike? Koji će se novi sistemi uspostaviti i kakva će biti njihova priroda? Kako će se tu posredovati i zašto je uopće potrebno posredovanje?

Postavlja se i pitanje što je s tržištem i zar moderno tržište državnu intervenciju po prirodi stvari ne svodi na najmanju mjeru? Intencija socijalne države, koja se kombinira s tržišnom privredom, svagdje je u krizi i prednost je modernih država upravo u tome što se na stotinu punktova i tisuće mjesta kreiraju procesi koje Marković želi dovesti na jedno mjesto.

Markovićev prijedlog za reformu privrednog sistema učinio bi najviše kad bi se oslobodio vjerovanja da se subjektivnim odlukama i najmudrijih ljudi može kreirati razvoj i utvrđivati razvojna politika i kad bi mjerama ekonomske politike i pozajmljenim kapitalom osposobio poduzeća za normalno tržišno privređivanje. Jugoslavensku sintezu ne mogu činiti ni vlade ni politike, sinteza se provodi u ekonomiji, tu je njeno pravo jezgro i utemeljenje. Interesi pokreću ljude i oni će stvarati sisteme kakvi im odgovaraju, uz pretpostavku da imaju ekonomsku snagu za povezivanje. U sistemu koji počiva na kreditu i koji poduzeća tretira kao nedonoščad, samo se mogu reproducirati stari problemi.

Zato Markovićev prijedlog može dobiti i pohvale i pokude. Simpatično je njegovo razbijanje iluzija o socijalizmu kao društvu kojeg je funkcija priprema ljudi za konačno rješenje. Simpatično je i njegovo artikuliranje goleme većine stanovništva i razbijanje jednoulja, ali to bi se zbililo i bez njega. Nije, međutim, simpatično njegovo inzistiranje na brzim promjenama i stječe se dojam da se tom brzinom pluraliste želi zaskočiti.

Stara je mudrost u poslovcu: »Tko sije vjetar, žanje buru«. Vjetar totalitarizma koji se nekoliko posljednjih godina uporno sije na jugoslavenskim prostorima već skuplja buru i, kao što se vidi, pokreću se pitanja o novom konsenzusu naroda koji na ovim prostorima žive. Zato je umjesno pitanje: Čemu Markovićeva brzina? Je li ona u funkciji efikasnosti privrede ili je iza toga nešto drugo?

Na kraju, simpatično je Markovićevo brzo uspostavljanje konvertibilnosti. Tim je potezom smirio situaciju i histeričnost ljudi doveo na prihvatljivu mjeru. Kao što smo i sami tvrdili, početak je svih promjena u sistemu vrijednosti. Bez stabilne mjere vrijednosti, ništa se ne da učiniti. Drugo je pitanje kako sve to održati. Odnos prema njemačkoj marki već je u prvom mjesecu narušen inflacijom većom od predviđanja. Bilo bi logično da je odmah uspostavljen novi odnos. Ali do toga nije došlo. Štoviše, kamatna stopa koje banke daju pučanstvu, manja je, i to bitno manja, od stope inflacije, što početne rezultate dovodi u pitanje. Crv sumnje time se ponovno uvlači u privredni život i potrebne su stoga brze intervencije.

Simpatično je također Markovićevo inzistiranje na pluralitetu vlasništva. Njegovo dioničarstvo za naše je prilike novina, ali i tu su stvari tek na početku. Marković je artikulirao razne oblike vlasništva, ali je društveno vlasništvo u biti i dalje nedorečeno. Prodaja društvenog vlasništva po Markoviću

je moguća i sredstva od toga idu u posebne razvojne fondove. Međutim, prava bi mjera bila rasprodaja i šire dioničarstvo u privrednoj sferi.

Socijalna država i privredna efikasnost, očito, teško mogu ići zajedno. Marković državu mora osloboditi iluzija o njenoj golemoj moći. I ta se moć može rastopiti na narodnom nepovjerenju. Marković bi trebao državnim mjerama razbiti različite monopole — a toga u nas ima u izobilju — i pojednostaviti mnoge sisteme. Uvod u te promjene bilo bi oslobađanje nadnica od zakonskih zabrana, a ako bi to narušilo globalne proporcije, ono se lako može kompenzirati ukidanjem drugih isplata iz nama vidljivih i nevidljivih državnih bilanci.

U modernim državama upravo u tome što se na stolovima političara i ljude u vlasti križaju procesi koje Marković želi dovesti na jedno mjesto.

Markovićev prijedlog za reformu privrednog sistema učinio bi najviše kad bi se oslobodio vjerovanja da se subjektivnim odlukama i nesjajnim ljudi može kreirati razvoj i utvrditi razvojna politika i kad bi mjestima ekonomskih politika i političkim kapitalom opsesivno pokušao za normalno tržišno privredništvo. Jugoslavenski sistem ne može činiti ni vladu ni politiku. Sistem se provodi u ekonomiji, to je njeno pravo jezgro i utjecajna. Inače, ovaj pokret ljudi i oni će stvarati sisteme kakvi im odgovaraju, uz pripomoć da imaju ekonomsku snagu za postizanje. U sistemu koji počiva na kreditu i koji pokušava tretirati kao neekonomičan, samo se mogu reproducirati neki problemi.

Kao Markovićev prijedlog može dobiti i podvuk i pokude. Simpatično je njegovo razbijanje burja u socijalizmu kao društva kojeg je funkcionirajuće kolona na ljudi za konačan rješenje. Simpatično je i njegovo radikaliziranje političke stvarnosti i razbijanje jednonumijeta, ali to bi se zbilje i bez njega. Nije, međutim, simpatično njegovo insistiranje na brzim promjenama i stjecanje da se doljan da se tom brzinom političke kži završiti.

Šteta je mudrost u postavljanju: «Tko nije vjetar, koga burja». Vjetar totalitarni sistem koji se nekolicina posjednika godinama uporno nije na jugoslavenskim prastolima već široki burja i kao što se vidi, pokretu se pitanje o novom konceptu naroda koji na ovim postolima žive. Kao je umjetno pitanje: Čemu Markovićeva brзина? Je li ona u funkciji efikasnosti privrede ili je kao toga neko drugo?

Na kraju, simpatično je Markovićeva brza upozoravanje konverzijama. Tim je pokretom smislo stankuju i historičnost ljudi dovesti na prvi plan. Kao što zna i sami vladali, početak je svih promjena u sistemu vjetrovi. Bez stabilne mjere vjetrovosti, ništa se ne da učiniti. Drugo je pitanje kako sve to odrediti. Odnos prema njemačkoj marki već je u prvom mjesecu narastao inflacijom većom od predviđanja. Bilo bi logično da je odmah započinje novi odnos. Ali da toga nije došlo, štoviše, kamata stopa koja banke daju pučanstvu manja je i to bitno manje, od stope inflacije, što povećava realne dohodi u pitanje. Civ sumnje time se ponovno uvlači u privredni život i potreba su stoga brze intervencije.

Simpatično je također Markovićovo insistiranje na kvalitativni vladavini. Njegovu dioničarstvo za nas je prilika novina, ali i u svaki tok na počinje Marković je radikalno razne oblike vladavini, ali je društveno stvaranje u biti i dalje nezgodno. Prudnja društvenog vladavina za Markovićeva

UDK 334.74 + 334.973
 Ekonomski i politički aspekti konveribilnosti dinara

Vlatko Mileta

Ekonomski i politički aspekti konveribilnosti dinara
 NATURA NON FACIT SALTUS

Summary

The new concept of social and economic development of Yugoslavia proposed by Ante Marković has three components: ideological, political, and market-economic. In the ideological sphere, the most important concept is that of «new socialism», which can be described — as presented by Marković himself — as social democratic socialism. However, judging by his actual moves, Marković must be seen as a reformer or real existing socialism, since all the centres of statal and para-statal power still remain outside the control of the people. The political sphere is concerned with the joint existence of the nations and ethnic groups in what is now Yugoslavia. Marković's approach in this area is to seek solutions in a new centralization. The third component belongs to the economic sphere, and it has two levels — one which concerns the problem of ownership and the other which concerns the market. Although he has introduced different forms of ownership, Marković has left the problem of social ownership unresolved. The expression «integral market» as used by Marković does not correspond to the modern understanding of that term. Concluding that the Prime Minister's reform concept has both good and bad points, the present author rejects his insistence on quick changes.

1. O ULOZI DINARA U JUGOSLAVENSKOM PRIVREDNOM SISTEMU

U novom — tajnom i prijelaznom — sistemu ekonomskih odnosa s inozemstvom (EOI) ostala su neka neodređena, nepotrebna ili pak nerazrješena pitanja «rješavanja». Riječ je najviše o izostaloj razradi političke i uloge dinara u novom sistemu EOI te o neodređenim i pogrešnim «rješavanjima» stvarno postojećih domaćih bankarskih sistema.

Ovaj članak obuhvaća dijelove najprije radova i neke krude članke u kojima sam u toku posljednje dvije godine, tj. u razdoblju od proljeća 1988. do danas pisao o ulogi dinara u jugoslavenskom privrednom sistemu te o uvjetima i mogućnosti njegove konveribilnosti. Radovi navedeni kao poglavlja I i II nastali su u travnju i svibnju 1988. g. tj. za vrijeme mog rada u Komisiji SIV-a za reformu privrednog sistema (av. Milžančević) komisiji. Većina tih radova do